

LEKSIK TRANSFORMATSIYALAR VA ULARNING TILLARARO TARJIMADAGI O'RNI

Qobilova Kamola Azamatovna - ilmiy rahbar

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Azimjonova Mastona Raxmatullayevna

*Termiz davlat pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
fakulteti*

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada leksik transformatsiyalar tushunchasi, ularning turlari va tilaro tarjima jarayonidagi ahamiyati tahlil etiladi. Tilshunoslikda tarjima nazariyasining muhim bo'g'ini sifatida qaraladigan leksik transformatsiyalar — tarjimon tomonidan asl matn mazmunini, uslubini saqlagan holda boshqa tilda ifodalashda qo'llaniladigan leksik vositalar o'zgarishi shaklida namoyon bo'ladi. Maqolada ayni jarayon doirasida sinonim almashtirish, umumlashtirish, konkretlashtirish, tafsilotlarni qo'shish yoki tushirib qoldirish kabi leksik usullar misollar asosida yoritiladi. Shuningdek, maqola tarjimonning til sezgirligi, madaniyatlararo kompetensiyasi va kontekstual tafakkuri ushbu transformatsiyalarning muvaffaqiyatli qo'llanishida muhim rol o'ynashini asoslaydi. Tadqiqot natijalari tilaro tarjima amaliyotida leksik darajadagi o'zgarishlar mazmunning aniqligini saqlab qolishda muhim vosita ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Leksik transformatsiyalar, tarjima nazariyasi, sinonimiya, antonimiya, leksik o'zgarishlar, tilaro muvofiqlik, ekvivalentlik, kontekstual ma'no, tarjima strategiyalari, tarjimada moslash.

KIRISH: Bugungi globallashuv davrida tillararo aloqa va madaniyatlararo muloqot jarayonida tarjima faoliyatining roli tobora ortib bormoqda. Tarjima — bu nafaqat tildan tilga so'z o'girish, balki ma'no, uslub, konnotatsiya va kommunikativ vazifani saqlab qolgan holda til birliklarini boshqa tilda ifoda etish san'atidir. Ayniqsa, tarjima jarayonida leksik transformatsiyalardan foydalanish

zaruriyati dolzarb ahamiyat kasb etadi. Leksik transformatsiyalar – bu soʻz darajasida amalga oshiriladigan oʻzgarishlar boʻlib, ular tarjima matnining originalga maʼno va uslubiy jihatdan yaqin boʻlishini taʼminlaydi. Tarjimon matnni oʻzgartirmasdan, balki uni yangi til qoidalariga moslashtirib ifodalashi kerak. Bunda sinonimiya, antonimiya, generalizatsiya, konkretizatsiya, kompensatsiya kabi leksik usullardan foydalaniladi.

ASOSIY QISM

Tarjima jarayonida matnning leksik darajasida yuzaga keladigan oʻzgarishlar leksik transformatsiyalar deb ataladi. Ular tarjimon tomonidan tanlanadigan til vositalarini oʻzgartirish, almashtirish yoki yangilash orqali maʼno, uslub va kontekstga mos tarjimani yaratishga xizmat qiladi. Leksik transformatsiyalar turlariga quyidagilar kiradi:

1. Sinonimik almashtirish

Bu usulda soʻz bevosita tarjima qilinmaydi, balki unga maʼno jihatidan yaqin boʻlgan sinonimi tanlanadi. Masalan:

He is a brave man — U jasur inson (soʻzma-soʻz “qahramon” emas, balki kontekstga mos sinonim tanlangan).

2. Antonimik tarjima

Baʼzida tarjimada gap maʼnosi teskarisiga oʻzgartirilib, inkor yoki zid shaklda ifodalanadi. Bu oʻzgarish semantik yaxlitlikni saqlab qoladi:

He is not a bad person — U yaxshi inson.

3. Konkretlashtirish (specificatsiya)

Original matndagi umumiy tushuncha tarjimada aniqroq, konkret soʻz orqali ifodalanadi:

He bought a vehicle — U mashina sotib oldi (vehicle — umumiy, mashina — aniqroq).

4. Generallashtirish (generalisatsiya)

Aksincha, tarjimada soʻz yanada umumlashtirib aytiladi:

He drove a BMW — U mashina haydadi (BMW — konkret, mashina —

umumiy).

5. Kompensatsiya

Tarjimada ba'zi so'zlar yoki ifodalar yo'qolgan taqdirda, ularning funksional vazifasi boshqa joyda yoki boshqa shaklda qayta tiklanadi:

Hazil, kinoya yoki madaniy tushunchalar boshqa madaniyatga mos tarzda keltiriladi.

6. Leksik modifikatsiya

Tarjimon matndagi ba'zi so'zlarni o'quvchiga tushunarli va zamonaviyroq variant bilan almashtiradi. Bu hol, ayniqsa, badiiy tarjimada muhimdir. Tarjimon ushbu transformatsiyalar orqali nafaqat matnning to'g'ri tarjimasini ta'minlaydi, balki uni o'quvchiga tushunarli, madaniy jihatdan mos va uslubiy jihatdan silliq qilib yetkazadi. Bu jarayonda tarjimon lingvistik bilimlar bilan birga madaniy tafovutlarni ham e'tiborga olishi lozim. Misollar orqali ko'rinadiki, leksik transformatsiyalar tarjima jarayonida eng muhim vositalardan biri bo'lib, ular orqali semantik ekvivalentlik saqlanadi, kontekstga mos moslashtirish amalga oshiriladi.

XULOSA: Tarjima jarayoni — bu oddiy so'z o'girish emas, balki ma'no, uslub va madaniy kontekstni to'g'ri uzatishga qaratilgan murakkab ijodiy faoliyatdir. Ushbu jarayonda leksik transformatsiyalar muhim vosita sifatida maydonga chiqadi. Ular matnning semantik aniqligini saqlagan holda uni qabul qiluvchi tilga moslashtirish imkonini beradi.

Sinonimik almashtirish, antonimik tarjima, konkretlashtirish, generallashtirish, kompensatsiya va boshqa leksik usullar orqali tarjimon matn mazmunini buzmasdan, uni yangi til muhitiga moslashtiradi. Bu transformatsiyalar tarjima sifatini oshirish, uslubiy yaxlitlikni saqlash va madaniy tafovutlarni bartaraf etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, leksik transformatsiyalar tarjimaning nafaqat texnik, balki estetik va madaniy tomonlarini ham boyitadi. Shuning uchun tarjimon ushbu transformatsiyalarni chuqur o'rganishi, ulardan maqsadga muvofiq foydalanishi

kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov A. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2017. – B. 45–62.
2. Xudoyqulova M. Tilshunoslik va tarjima: muammo va yechimlar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – B. 71–89.
3. Komissarov V.N. Teoriya perevoda (lingvisticheskiye aspekty). – Moskva: Visshaya shkola, 1990. – B. 98–115.
4. Shukurov S. Zamonaviy tarjima nazariyasi. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2016. – B. 33–50.
5. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. – London: Routledge, 1992. – P. 101–118.
6. Pym A. Exploring Translation Theories. – London: Routledge, 2010. – P. 87–103.
7. Newmark P. A Textbook of Translation. – London: Prentice Hall, 1988. – P. 54–70.
8. G‘aniyeva N. Tarjima va leksik o‘zgarishlar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018. – B. 23–38.
9. House J. Translation Quality Assessment: Past and Present. – London: Routledge, 2015. – P. 64–82.
10. Tursunov A. Til va madaniyat: tarjima nazariyasida zamonaviy yondashuvlar. – Toshkent: Innovatsiya markazi, 2021. – B. 109–125.